

DOMA PETRA
Új fejezet(ek) a japonizmus kutatásban

Mirjam Dénes – Györgyi Fajcsák – Piotr Sławski – Toshio Watanabe (eds.):
Japonisme in the Austro-Hungarian Monarchy.
Budapest, Ferenc Hopp Museum of Asiatic Arts,
2020, 328 oldal

A Dénes Mirjam, Fajcsák Györgyi, Piotr Sławski és Watanabe Toshio által szerkesztett *Japonisme in the Austro-Hungarian Monarchy* (*Japonizmus az Osztrák–Magyar Monarchiában*) című angol nyelvű kötet 2020 őszén jelent meg a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gondozásában, és 2021 folyamán várható a magyar nyelvű változata, e-book formájában is.

Ahogy a kötet címe is jelzi, színterünk az Osztrák–Magyar Monarchia, amely egyfajta „kontaktzónaként” funkcionál Kelet és Nyugat között, illetve időben és térben is kiváló keretet biztosít a kötet tizenhét transznacionális megközelítést alkalmazó tanulmányának. Már önmagában az is rendkívül izgalmas, hogy a térséget egyszerre lehet inter- és intrakulturális szempontból vizsgálni, valójában azonban a Monarchia csak keret, amelyben különböző témák szerint kapunk ízelítőt a határon belül élő egyes nemzetekről és a japonizmushoz fűződő viszonyokról.

A mű apropója – bár az elmúlt években több japonizmussal foglalkozó program is elérhető volt Budapesten – Japán és az Osztrák–Magyar Monarchia első diplomáciai kapcsolatfelvételének 150. évfordulója, amely 2019. október 18-án volt, igaz, a kötet nem ekkorra jelent meg, hanem – az *Előszó* tanúsága szerint – éppen egy évvel később. A szerkesztők kiemelik, hogy szeretnék elkerülni a kolonizáló nyugati nézőpontot a téma vizsgálatában, amely a kötet egészét tekintve teljesül is. A kutatócsoport a budapesti Szépművészeti Múzeum, illetve a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum irányítása alatt dolgozott. A tárgyalt régiók nem fedik le a Monarchia kiterjedésének egészét, ezt azonban az alkotók kihívásként kezelik, és vállalt cél a jövőben a jelenleg hiányzó nemzetek (Szlovákia, Szlovénia, Horvátország, Montenegró, Bosznia-Hercegovina) vizsgálata is.

A Monarchia színterén látható jelenségek vizsgálati módszerét legegyszerűbben „japonizmus kutatásnak” nevezhetjük. A kötet megmutatja az olvasó-

nak, hogy a japonizmus mindenhol ott van, minden területen érzeteti hatását a XIX–XX. század fordulóján. Watanabe Toshio *Bevezetőjében* ki is emeli, hogy az 1960-as években önállósló fiatal japonizmuskutatásnak mint diszciplinának új nézőpontokra van szüksége, hogy kiléphessen az impresszionizmus- és a poszt-impresszionizmus-kutatás árnyékából, illetve más területeket is vizsgálhasson a domináns festészeten kívül. Ez a célkitűzés teljes mértékben megvalósul a kötetben, a téma ilyen értelemben átfogó tanulmányozása előremutató és innovatív.

A könyv és egyben a szerkesztés erénye, hogy az egyes fejezetek – amelyek négy nagy egységbe szerveződnek – kiválóan „összeérnek”, a korszak fontos „szereplői” vissza-visszatérnek a különböző fejezetekben, ezzel is segítve az olvasót, hogy hiteles és több oldalról megvilágított képet kapjon a korszakról.

Az első rész (*A new acquaintance*) történeti bevezetést kínál a Monarchia és Japán korabeli helyzetébe. Dénes Mirjam *An Austro-Hungarian expedition to Japan* című tanulmányában kitekint a hivatalos kapcsolatfelvétel előtti időszakra, illetve tárgyalja az első expedíciót, amelynek valódi hozadéka, hogy Japán – köszönhetően a számos útbeszámolóknak, fotográfiának és műkincsnek – elérhetővé vált a nagyközönség számára, megalapozva a régió japonizmustörténetét. Farkas Mária Ildikó *Imperial Identity and National Identities as Impacted by Japonisme in the Austro-Hungarian Monarchy* című tanulmányában visszacsatol Watanabe *Bevezetőjéhez*, amikor hangsúlyozza, hogy a japonizmus nem kizárólag művészettörténeti esemény. A szigetország ugyanis a japonizmuson keresztül megmutatta a Monarchiában élő különböző nemzeteknek, hogyan képes egy kelet-ázsiai kultúra megőrizni identitását és hagyományait, miközben egyszerre zajlik rendkívül gyors modernizáció és nyugatiasodás is az országban. Fajcsák Györgyi „*Austria Exponens Invitat orbis Universum*”: *The East Asia and Oriental Art at the Vienna Weltausstellung 1873* című tanulmánya ugyancsak szépen összecseng Farkaséval, amikor kiemeli, hogy a művészet egy nemzet változásának, fejlődésének a lenyomatává tud válni. Éppen ezért itt is megfigyelhető a századfordulóra jellemző, az irodalomban és színházban is megjelenő Kelet felé fordulás, amely valamilyen ősi, romlatlan, követendő példaként jelent meg. A nagyközönség ezt, illetve a Kelet egzotikus voltát a világkiállításokon tapasztalhatta meg először. Az 1873-as bécsi világkiállítás pedig nemcsak azért volt fontos, mert a Monarchia lakóinak elérhetővé vált a japán művészet, hanem Japán is ekkor állított ki először műtárgyakat a saját elképzelése szerint. A kiállítás továbbá mind Ferenc József, mind Meiji császár számára jelentős politikai eseménynek is számított. Agnieszka Kluczewska-Wójcik rámutat (*Go East: Orientalism and Japonisme in the Austro-Hungarian Monarchy*), hogy már a pavilonok elrendezése is a Monarchia összekötő szerepét demonstrálta, bár a magyarok és az osztrákok hozzáállása a japánokhoz különbözött. A magyarok már ekkor inkább szimpátiát éreztek, mivel a magyar

orientalizmus a nemzetállamiság kialakulásához kapcsolódott. A magyarokhoz hasonlóan pedig a lengyelekre is jelentős hatást gyakorolt a kiállítás keleti része, erősítve a szarmatizmus ideológiáját.

A *Travelling artworks* három tanulmányának (Piotr Sławski: *The Impact of Japanese Art Collections on the Education of Art and Design in the Austro-Hungarian Monarchy*; Stefano Turina: *Silkworm Eggs and a Cup of Tea: Alternative Routes for the Japanese Objects in the Austro-Hungarian Monarchy*; Kiss Sándor: *Japonisme Exported from Japan*) középpontjában az áll, milyen módon voltak elérhetőek a különböző műtárgyak a Monarchiában. Sławski elsősorban az oktatást és a magángyűjteményeket emeli ki, illetve össze is kapcsolja a kettőt, amikor arról beszél, hogy a magángyűjtemények a közművelődés érdekében voltak nyilvánosak. Turina egy, a japonizmus terjedése szempontjából kevésbé vizsgált területet mutat be a selyem- és a teaút vizsgálatával, valamint a (jellemzően Mikádó elnevezésű) teaboltok tanulmányozásával. Utóbbiak közül több tartott kiállításokat is, illetve adott kölcsön műtárgyakat múzeumoknak. Kiss írásában elhagyjuk a Monarchiát, és Japánba „költözünk”, hogy bepillantást nyerjünk a Kuhn&Co. (később Kuhn&Komor) cég lenyűgöző műkincsreszedői tevékenységébe és bútorgyárnyitására. Kiss szerint ez volt az egyik legsikeresebb vállalkozás, amely egyenesen Japánból volt képes exportálni a japonizmust.

A harmadik rész (*Arts and artists*) a japonizmus klasszikus témáit tárgyalja. A festészet területéről Peter Pantzer ír részletes összefoglalót (*Artists from the Austro-Hungarian Monarchy in Japan, 1869–1918*) a Japánba látogató művészekről. Közülük is kiemelkedik Emil Orlik – aki több évet élt a szigetországon, és akinek a neve a későbbi tanulmányokban is visszatér – mint olyan alkotó, aki a japán esztétika esszenciáját próbálta felfedezni és beépíteni saját művészetébe. Orlik központi szerepét erősíti, hogy a könyv borítóján is az ő *Szélvihar* című képe látható. Bodor Kata (*The Mixture of Eastern and Western Styles of Printmaking in the Austro-Hungarian Monarchy, as seen through a Characteristic Example*) is Orlikot hozza példának azokra a nyugati művészekre, akiknek látásmódját jelentősen inspirálta a Japánból és egyben Nyugat-Európából is érkező japonizmus. Földi Eszter szövege (*Japanese-style Colour Woodcuts in the Austro-Hungarian Monarchy, 1902–1914*) a fanyomatok tekintetében tovább árnyalja a japán és nyugat-európai hatást, mivel hangsúlyozza, hogy a japán hatás ebben az esetben – Julius von Bierbaum szavaival élve – „keresztapai” minőségben segítette az európai nyomatkészítés újjáéledését. Filip Suchomel (*Japonisme Born in Fire: Japanese Impact on Central European Glass and Ceramics*) a keleti motívumok elterjedését mutatja be a kerámia- és üvegyártás területén, elsősorban cseh- és magyarországi viszonylatokban. Már itt fontos szerepe lesz a Zsolnay lányoknak, akik szintén visszatérnek Radu Leca későbbi

tanulmányában. A szekciót Dénes Mirjam második, a japán és japanizáló színházról szóló írása zárja (*The Phenomenon and Theme of Japan on the Theatrical Stages of the Austro-Hungarian Monarchy, in Three Acts*) – stílusosan három felvonásban. A szöveg precízen és alaposan mutatja be mind a korszakban a Monarchia területére látogató társulatokat, mind azokat a produkciókat, amelyek a japonizmus hatására születtek és kerültek színpadra. Az írás lényegesen lazábban kapcsolódik a harmadik, „klasszikus” részhez, inkább az utolsó egység „kitekintő”, a japonizmus befogadását tárgyaló tanulmányokhoz sorolható.

A Catalysts of japonisme című záró rész számos további, eddig ilyen szempontból nem vizsgált témát villant fel. Turina második tanulmánya (*Japanese Stereotypes: The Image of Japan in Illustrated Press from the Austro-Hungarian Monarchy and Beyond [1859–1899]*) a korabeli újságokban megjelenő, különböző technikával készített (gyakran manipulált) illusztrációkat veszi górcső alá, míg Splawski második szövegében (*Hilarity at the Coffeehouse: Café Culture, Humour and Japan*) a kávé- és kávéházkultúra, valamint a japonizmus terjedése között von párhuzamot. Hiánypótló és rendkívül érdekes tanulmány a már említett Radu Leca által írt *Women as Active Agents of Japonisme in the Dual Monarchy*, aki a nők szerepét vizsgálja különböző csoportokban (gyűjtők lánya, felesége; utazók; írók; művészek) a japonizmus terjesztésében. A kötetet záró tanulmányában Agnieszka Kluczevska-Wójcik a sárgaveszedelem-kérdéskört és a japánok iránti szimpátia eltérő mértékét járja körül, kitérve a Monarchia egyes nemzeteinek vélekedésére. Hangsúlyozza, hogy még az esetleges „negatív reklám” is serkentette az országról szóló közbeszédet, illetve a japonizmus terjedését és megismerését.

A rövid tartalmi áttekintés után jelen kötet esetében ki kell térni a „külcsínre” is. A könyv rendkívül impozáns és esztétikus, gazdagon illusztrált, mintegy a művészeti album és a tanulmánykötet között helyezhető el, az olvasást csak bizonyos tipográfiai tényezők nehezítik (a tanulmányok elején nem különül el egymástól a fő- és az alcím, a bekezdések nincsenek beljebb kezdve, a jegyzeteket talán szerencsésebb lett volna az oldal alján, mintsem a tanulmányok végén elhelyezni).

Összességében elmondható, hogy a könyv jól felépített, alapos kutatói háttérrel rendelkező tanulmányokat tartalmaz, és rendkívül újszerűen közelíti meg a japonizmus témakörét. Haladó és eltökélt lépést tesz abba az irányba, hogy a japonizmus olyan ernyőfogalomként működjön, amely magába foglalja a Monarchiát több szinten és területen mélyen átható korabeli folyamatokat, jelenségeket, hatásokat. A jövőben ebből kiindulva a többi monarchiabeli nemzet kutatásával és a vizsgált területek körének szélesítésével lehet tovább haladni a *Bevezető*ben is kijelölt úton. Az első és legfontosabb lépés megtörtént.